

Людмила Томіленко

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ ЧИННИКИ ЯК НАСЛІДОК ВИНИКНЕННЯ НОВОЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ

Розкрито роль позамовних чинників у процесі творення нової лексики, зокрема суспільно-політичної. На матеріалі публіцистичних текстів проаналізовано активно вживані неологічні одиниці, що виникли у світлі останніх революційних подій в Україні.

Ключові слова: *неологізм, екстралінгвальні (зовнішні, позамовні) чинники, суспільно-політична лексика, емоційно-забарвлені слова.*

Уся пізнавальна діяльність людства, його досвід у зовнішньому світі безмежні, тому кількість нових найменувань для об'єктів реальної дійсності збільшується нескінченно. Нерозривний зв'язок мови й суспільства найбільш чітко простежується у словниковому складі мови, який безпосередньо реагує на суспільні процеси і явища.

До зовнішніх чинників розвитку лексичної системи мови належить еволюція людського суспільства, його матеріальної й духовної культури, продуктивних сил, що виявляється в розвитку науки, техніки, культури, постійному збільшенні відомостей про навколишній світ, розширенні суспільних функцій мови та її стильової варіативності, ускладненні форм суспільного життя людей. Усе це викликає появу великої кількості нових понять, для яких мова повинна знайти вираження. “Новотвори певного історичного періоду, – підкреслює О. Муромцева, – несуть у собі в стислому вигляді досить широку інформацію про особливості економічного, політичного, культурного життя своєї епохи, в них, як у зародку, виявляються ті мовні тенденції, які розвинуться в майбутньому. І що важливіша епоха для певного суспільства, що насиченіша вона життєво важливими подіями, то активніше реагує мова творенням нових слів, які забезпечують і вимоги суспільства, і вимоги мови, що розвивається” [1, с. 10].

Неологічна лексика завжди привертала й привертає увагу дослідників. Нині, у часи бурхливого потоку інформації, науково-технічного прогресу, суспільно-політичних та економічних перетворень, лінгвісти змушені дуже швидко реагувати на мовні зміни, аналізувати та кодифікувати різноманітні мовні явища.

Найновіші дослідження інноваційних одиниць у сучасній українській мові містять праці О. Тараненка, О. Стишова, Є. Карпіловської, Л. Кислюк, кандидатські дисертації Л. Пашинської (“Фразеологічні неологізми в сучасному українському мас-медійному дискурсі”, 2011 р.), М. Бойчук (“Неологізми в заголовках інтернет-видань: структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти”, 2013 р.) та інші.

Останні кілька років у житті України позначені помітним напруженням у взаєминах українських громадян із владою, правоохоронними органами тощо. Почастішали масові акції протесту, страйки й інші форми вияву невдоволення суспільно-політичним життям у державі, неналежним соціальним захистом населення, корумпованістю більшості сфер людської діяльності. Цілком закономірно, що названі причини зумовлюють і виникнення значної частини неологічної лексики, переважно негативного забарвлення, вигаданої невдоволеними масами для посилення емоційного впливу на довколишніх та для вираження власного ставлення до того, що відбувається в країні. Велика роль в утворенні таких неологізмів належить, безперечно, ЗМІ, які змушені першими реагувати на будь-які зміни в суспільстві.

Кінець 2013 й початок 2014 року ознаменувався революційними подіями в Україні, що також посприяли виникненню великої кількості емоційно-забарвленої лексики, яка активно вживається журналістами, простими громадянами, а деякі поняття навіть отримують трактування в сучасній довідниковій літературі, зокрема вільній енциклопедії “Вікіпедії” та окремих онлайн-словниках.

Актуальність обраної теми є очевидною, оскільки виникнення нових понять потребує їх усебічного аналізу з лінгвістичного погляду, оскільки частина okazіоналізмів із часом може перейти до активного вжитку й потребуватиме лексикографічного опрацювання.

Отже, мета дослідження – на підставі матеріалів інтернет-видань, телевізійних ЗМІ та

інших публіцистичних матеріалів проаналізувати суспільно-політичну лексику, яка виникла у зв'язку з подіями кінця 2013 – початку 2014 років у нашій державі, простежити частотність її вживання та опрацювання в довідникових джерелах.

Якщо говорити про нові номінації кінця минулого року, то беззаперечним лідером використання журналістами й пересічними мовцями є назва *Євромайдан*, що для переважної частини українців має позитивну конотацію. Пошукові системи Інтернету фіксують понад 6 млн¹ контекстів із вказаною лексемою. Вільна енциклопедія “Вікіпедія” містить докладну статтю, присвячену цій події в суспільно-політичному житті нашої країни. Найменування утворене поєднанням в одне слово словосполучення *Європейський майдан*, оскільки революційні події на підтримку євроінтеграції України розгорнулися на Майдані Незалежності. Значну частину слів із першою частиною *євро-* проаналізувала у своєму дослідженні І. Мирослава-Бунько [2]. Однак, як уже було сказано, останні події в Україні викликали появу нових лексем з указаним складником.

Як антонім до номінації *Євромайдан* утворено неологізм *антимайдан*, уживаний для позначення мітингів на підтримку провладної більшості. Слово менш поширене від попереднього найменування, хоча також активно вживане. На сьогодні кількість контекстів, що їх виявлено в мережі Інтернет, налічує понад 2 млн. Оскільки слова нові, то цілком зрозумілим є неусталеність їхнього написання на даному етапі. У мові ЗМІ зафіксовано такі варіанти: *Євромайдан*, “*Євромайдан*”, *ЄвроМайдан*, *Антимайдан*, *антимайдан*, “*Антимайдан*”, “*антимайдан*”. Цікаво, що лексему *антимайдан* уживають у лапках частіше ніж *Євромайдан*.

До умовно новіших за часом виникнення лексем належить найменування *автомайдан* (*Автомайдан*, “*Автомайдан*”, “*автомайдан*”, *АвтоМайдан*), однак уже налічує майже 2,5 млн контекстів. Слово утворилося для позначення акцій протесту людей, які організовано власними автомобілями їдуть до маєтків урядовців і пікетують їх.

Від розглянутих неологізмів зафіксовано похідні іменники для найменування осіб, які є активними учасниками революційних подій. Це іменники *євромайданівець* (близько 50 тис. контекстів), *автомайданівець* (понад 30 тис.) та *антимайданівець* (менше тисячі). Наприклад: *У Черкасах сьогодні взяли під домашній арешт євромайданівця* (V, 13.12.2013); *Сотні євромайданівців знову рушили колоною пікетувати МВС* (5, 27.12.2013); *До автомайданівця приїхали “тітушки”* (УП, 16.01.2014); *На Європейській площі не залишилося жодного антимайданівця* (НП, 14.12.2013).

Функціонують у текстах також похідні прикметники *євромайданівський*, *антимайданівський* та *автомайданівський*: *Киянку заарештували за євромайданівські листівки* (СТР, 08.12.2013); *У Рівному активісти затримали антимайданівський автобус “тітушок”* (ВС, 16.12.2013); *За нашими спинами, за полем та розситом скромних сільських будинків – автомайданівські автівки, опозиційні депутати, гучні промови* (Т, 13.01.2014). На відміну від попередніх найменувань, найпоширенішим серед названих слів на даний момент є слово *антимайданівський* (понад 30 тис. контекстів), тоді як *євромайданівський* налічує менше 12 тис. вживань, а *автомайданівський* – менше сотні.

Ще одним активно вживаним у мові публіцистики є неологізм *Єврореволюція*² (135 тис.), що є утворенням від словосполучення *Європейська революція* й позначає суспільно-політичні зрушення в державі, викликані зривом підписання угоди про інтеграцію України до ЄС: *Єврореволюція засвідчила формування авторитарного правління в Україні* (РС, 23.01.2014). Від розглянутого найменування утворено похідні деривати – *єврореволюційний* (понад 3,5 тис.) і *єврореволюціонер* (понад 1 тис.): *Сергій Жадан у Харкові презентував перший диск із єврореволюційної серії “Рок за зміни”* (РС, 23.01.2014); *Крім того, єврореволюціонери доволі чемно захоплюють Будинок профспілок* (Т, 06.12.2013).

Дещо меншою активністю вживання відзначається ще одне найменування зі складником *євро-*, неологізм *європротест* (3,5 тис.), що його використовують для позначення організованих протестів проти зриву угоди про євроінтеграцію: *Європротести розпочалися і в Івано-Франківську. На Вічевому майдані вночі зібралася молодь, яка виступає проти зупинки євроінтеграції України* (ТВі, 22.11.2013). Рідковживаним на даному етапі є похідний від нього іменник *європротестувальник* (36 слів): *Поки що бійці і далі стоять біля Верховної Ради та інших адмінбудівель, до яких є інтерес у європротестувальників* (ТСН, 05.01.2014).

Поширеними емоційно-забарвленими словами, за нашими спостереженнями, є іменники на позначення назв осіб переважно з негативною семантикою, що утворилися від імен, прізвищ, інших власних назв посад, тощо.

Одна з активно вживаних нині лексем, утворених від прізвищ, – це всім відоме наразі слово *тітушка* (частіше вживане у множині). Пошукові системи фіксують понад 600 тис. контекстів із цією одиницею. Слово також зафіксоване у “Вікіпедії” та онлайн-

¹ Статистичні дані тут і далі подано за показниками пошукової системи Google

² Докладніше див. “Європейська революція в Україні” у “Вікіпедії” та “Єврореволюція” в онлайн-словнику “Мислово”.

словнику “Мислово”¹. Неологізм походить від прізвища спортсмена Вадима Тітушка, який у Києві здійснив напад на журналістів. Незважаючи на велику частотність, слово у більшості вживань оформлене в лапках, очевидно, через яскраво виражену експресію й доволі невеликий термін використання. Безперечно, найменування має негативну конотацію, оскільки ним називають людей, що їх за грошову винагороду використовують для протизаконних дій. Для підтвердження наведемо кілька прикладів з інтернет-ЗМІ: *Уночі “тітушки” влаштували у Києві погроми* (МБ, 21.01.2014); *“Тітушки” вибачились перед українським народом за те, що продались* (П, 21.01.2014).

Розглядаючи вказану лексему, не можна не згадати і про утворену від неї менш поширену назву – *айтітушка*, яка вживається для найменування хакерів, що зламують сайти та акаунти опозиціонерів у соціальних мережах. Слово утворене від терміна-аббревіатури ІТ (англ. вимова – ай-ті; інформаційні технології) та вже відомого найменування *тітушка*.

Слово *тітушка* вже має похідний прикметник *тітушківський*, хоча цей дериват поки що рідкоживаний: *За однією з колон міліції був звичайний сільський будиночок. На його подвір'ї пили чай та курили н'ятеро хлопців відповідної “тітушківської” зовнішності* (Д, 29.12.2013).

Від лексеми “*Беркут*”, назви підрозділу міліції особливого призначення, який викликав обурення громадян України жорстокими діями стосовно протестувальників, утворено найменування для позначення працівників цієї силової структури переважно з яскраво вираженою негативною семантикою: *беркутівець* (понад 400 тис. вживань), *беркутня* (більше 30 тис.), *беркутята* (понад 13 тис.). Указані одиниці, як і попередні найменування, подаються в лапках або без них: *“Беркутівці” зламали повстанську катапульту на Грушевського* (Г, 21.01.2014); *Активісти показали, чим в них стріляли беркутівці на Грушевського* (ТСН, 19.01.2014); *Кількість розбитих журналістських голів вже офіційно. Серед них навіть представники іноземної преси. “Беркутня” навіть не подумала, що саме від цих людей залежить, що напишуть* (К, 02.12.2013); *Вони ж, принаймні, вільніші за оту орду рабської беркутні, яка все ще кориться євразійським ханам...* (Шел., 12). *Шестеро закарпатських “беркутят” входили до складу міжнародного миротворчого контингенту поліції ООН в Косові: С. Писаренко С. Вайда, О. Вейкай, І. Безкровний, Л. Боринський та І. Боринський* (З, 21.01.2014).

Окрім слів-неологізмів, нині починають активно вживатися неологічні словосполучення на позначення певних подій, процесів, “народні” найменування законопроектів тощо. Зокрема, відтепер стали поняття *“ручні закони”* (3 млн вживань), *“закони про диктатуру”* (понад 5 млн) або *“диктаторські закони”*² (понад 1 млн) (закони, що їх проголосовано простим підняттям рук і прийнято без обговорення); *“в'язні Банкової”* (25 тис. контекстів) (назва активістів революційних подій, заарештованих на вул. Банковій); *“в'язні Грушевського”* (близько 12 тис.) (назва активістів, заарештованих під час подій на вул. М. Грушевського). Наприклад: *Європейські міністри закордонних справ розкритикували “ручні закони” більшості* (НП, 17.01.2014); *Добкін вважає “закони про диктатуру” недостатньо жорсткими* (ДТ, 21.01.2014); *Верховний комісар ООН з прав людини Наві Піллай закликає українську владу призупинити виконання так званих “диктаторських законів”* (УП, 21.01.2014); *Активісти Євромайдану приїхали до Лук'янівського СІЗО, щоб підтримати і привітати з Новим роком “в'язнів Банкової” Андрія Дзиндю та його адвоката Віктора Смалія* (Т, 01.01.2014); *В Україні офіційно з'явилися “в'язні Грушевського”* (П, 22.01.2014).

Зрозуміло, що наведеними прикладами всі нещодавні зміни в суспільно-політичній лексиці не вичерпуються. Основне завдання полягало лише в демонструванні найяскравіших неологізмів сьогодні.

Отже, як бачимо, зовнішні (позамовні) чинники є потужним стимулом до створення нових номінацій у мові. І що більше занепокоєння, стурбованості, позитивних чи негативних переживань у громадян викликають події, що відбуваються в країні та світі, то активніше відбувається поповнення лексико-семантичної системи мови інноваційними одиницями, зокрема і такими, які мають яскраво виражене емоційне забарвлення.

Література

1. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст. : [монографія] / О. Г. Муромцева. — Харків : Вища школа, 1985. — 152 с.
2. Мирослава-Бунько І. “Єврослова” в сучасній україномовній газетно-журнальній публіцистиці / Іванна Мирослава-Бунько // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. — Донецьк : ДонУ, 2012. — Вип. 24. — С. 20–23.

Джерела

- BC — <http://vse.lv.ua/news/1387200171-u-rivnomu-aktivisti-zatrimali-antimaydanivskiy-avtobus-titushok.html>
 Г — http://gazeta.ua/articles/life/_berkutivci-zlamali-povstansku-katapultu-na-grushevskogo/537387
 Д — <http://m.day.kiev.ua/uk/article/den-ukrayini/avtomaydan-vitya-mi-priyihali>
 ДТ — http://dt.ua/POLITICS/dobkin-vvazhaye-zakoni-pro-diktaturu-nedostatno-zhorstкими-135852_.html
 З — <http://zakarpattia.net.ua/News/54758-Zakarpatski-berkutiata-navodyly-lad-u-Krymu-i-Kosovi>

¹ Докладніше про словник див.: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BE>
² Докладний розгляд цих законів міститься у “Вікіпедії” під заголовком “Закони про диктатуру”

К — <http://blogs.korrespondent.net/journalists/blog/gorkovenko/a126276>
МБ — <http://molbuk.ua/evromaydan/67997-unochi-titushky-vlashtuvaly-u-kyievi-pogromy.html>
НП — <http://www.pohlyad.com/news/n/32323>; <http://www.pohlyad.com/news/n/34999>
П — <http://politikan.com.ua/1/0/0/76445.htm>; <http://politikan.com.ua/1/0/0/76538.htm>
РС — <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25200302.html>; <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25202475.html>
СТР — <http://www.socportal.info/news/kiyanku-zaareshtuvali-za-yevromaydanivski-listivki>
Т — <http://tyzhden.ua/Society/98711>; <http://tyzhden.ua/News/98116>; <http://tyzhden.ua/Society/95840/PrintView>
ТБі — http://tvi.ua/new/2013/11/22/v_ivano_frankivsku_i_lucku_prokhodyat_mitynhy_za_asociaciyu_z_yes
ТЧН — <http://tsn.ua/ukrayina/aktivisti-pokazali-chim-v-nih-strilyali-berkutivci-na-grushevskogo-330199.html> ; <http://tsn.ua/video/video-novini/opoziciya-vimagaye-rozignati-berkut.html?type=1700>
УП — <http://www.pravda.com.ua/news/2014/01/16/7009760/>; <http://www.pravda.com.ua/news/2014/01/21/7010524/>
Шел. — Ю. Шеляженко. Мій Євромайдан. — К., 2013. — 24 с.
5 — <http://5.ua/euromaidan/68916-SOTNI-IEVROMAIDANIVTSIV-RUSHYLY-KOLONOIU-PIKETUVATY-MVS>
V — <http://vikka.ua/ua/news.php?bl=1&pid=6&view=9362>

The article discusses the role of external factors in the process of language formation of a new social and political lexicon. On the material journalistic texts analyzed actively used neologisms that have arisen in light of recent revolutionary events in Ukraine.

Key words: neologism, extralinguistic factors, social and political lexicon, emotionally colored words.